

OSMANLI ARAŐTIRMALARI XXVIII

Neřir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail. E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER

Misafir Editörler

Hatice AYNUR - Mehmet KALPAKLI

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES XXVIII

Prof. Dr. Mehmed ÇAVUŞOĞLU'na

ARMAĐAN - IV

İstanbul - 2006

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN (MUHİBBİ) ve BAKİ

Fatma Meliha ŞEN

Klâsik şiirimizin en önemli özelliklerinden birisi “nazire söyleme (=yazma)” geleneğidir. Nazire başkasına ait bir manzumeyi örnek alarak, vezini, kafiye ve nazım şekli yönünden ona benzer bir şiir yazmaktır.¹ Eski şiirin hemen hemen bütün türlerindeki eserlere nazire yazılmakla birlikte, gazeller bu sahada en fazla eserin verildiği örneklerdir. Elimize geçmiş olan az sayıdaki nazire mecmualarında² yer alan nazirelerin büyük bölümünü gazeller teşkil eder. Beğenilen şiirler tanzir edildiği için, gazeline nazire yazılan şairin de takdir edilmesi son derece doğaldır. Bir gazele uzun yıllar nazire söylenmesi, onun beğenilmeye devam edildiğini de gösterir.³ “*Nazire bir bakıma, üstüne geniş takdir çekmiş güzel bir gazelin bu güzelliğiyle cevapsız kalmamış, getirdiği davetle kendisine yetişilmek, kendisini aşmak yolunda başlamış bir yarış ifade eder.*”⁴ Bu yarışın ne kadar sürdüğünü anlamak, bir gazele kimler tarafından ve

¹ Nazire için bkz. M. Fatih Köksal, “Nazire Kavramı ve Klâsik Türk Şiirinde Nazire Yazıcılığı”, *Diriözler Armağanı*, Ankara, 2003, s. 215-290; Hasan Aktaş, “Nazirecilik Geleneği ve Çağdaş şiirimizin Ufukları”, *Hece, Türk Şiiri Özel Sayısı*, 53/54/55, Mayıs/Haziran/ Temmuz, 2001, s. 282-294; Nihad Sami Banarlı, *Mevlid ve Mevlid’de Millî Çizgiler*, İstanbul, 1962; Abdülkadir Karahan “Hafız’ın Klâsik Türk Edebiyatına Tesiri ve Ona Yazılan Nazireler”, *Sandoz Bülteni*, 1988, yıl 8, sayı 32, s. 10-19; İsmail Güleç, “Bahrü’l-Ma’ârifde Geçen Edebiyat Terimleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1997, s. 57.

² Nazire derleyen kişiler tarafından hazırlanan nazire mecmualarında önce zemin şiire yer verilmekte, daha sonra bu şiire yazılan nazireler sıralanmaktadır. Şiirler divanlardaki gazeller gibi kafiyelerine göre dizilmekte ve bir şiire yazılan nazirelerin sayısı bunların gördükleri ilgiyi de göstermektedir.

³ “*Nazire demek o gazelin, şiir dünyasının aktüelinde kalması demektir.*” Ömer Faruk Aktün, “Divan Edebiyatı”, *DİA*, c. IX, s. 406.

⁴ A.y.

hangi yüzyıllarda nazire söylendiğini anlamak için nazire mecmualarının incelenmesi gerekir.⁵

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde bulunan bir mektup⁶ Kanuni Sultan Süleyman'ın bir gazeline yazdığı iki nazireyi kendisine sunan Baki'ye (933/1526-27-1008/1600) aittir. Daha önce iki defa yayınlanan mektup, sadece tarihimiz değil edebiyat tarihimiz için de son derece önemli bir vesikadır.⁷ Kendisi de Muhibbi⁸ mahlasıyla şiirler yazan Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı süresince (926/1520-974/1566) sanatçıları koruduğu bilinmektedir. Bu sanatkârlar arasında “Sultanü’ş-şuarâ” olarak tanınan Baki'nin özel yeri vardır.⁹ Osmanlı sultanları içinde saltanatı en uzun süren Kanuni, son derece önemli işler yapmış olmasına rağmen, Baki gibi bir şairi bulup korumasının kendisini memnun eden birkaç olaydan biri olduğunu belirtmiştir.¹⁰ Aynı zamanda ilmiye sınıfına mensup Baki'nin yükselmesi için özel çaba sarfeden¹¹

5 “Türlü devirlerde rağbet gören şairler ve şiirleriyle bunların ne derece ve ne kadar etkili oldukları, devir şairlerinin şiir anlayışları, eğilimleri, zevkleri, işledikleri konular, kafiye, redif ve vezin tercihleri gibi önemli bilgilerin çoğu bu nazire mecmualarının incelenip değerlendirilmesiyle ortaya çıkabilecektir.” Ahmet Atillâ Şentürk, Ahmet Kartal, *Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2004, s. 228-229.

6 E. 6687.

7 Zarif Orgun, “Şair Baki Hakkında”, *Yeni Tarih Dergisi*, Nisan 1957, sayı 4, sayfa 108-109; Orhan Şaik Gökyay, “Tanzimat Dönemine Değin Mektup”, *Türk Dili*, Mektup Özel Sayısı, c. XXX, sayı 274-279, 1974, s. 44-46.

8 Kanuni Sultan Süleyman'ın Türkçe şiirleri üç defa basılmıştır. Bunlardan birincisi I. Mahmud'ın kızı Adile Sultan'ın girişimiyle gerçekleşen baskısıdır (*Divan-ı Muhibbi*, Dersaadet, Matbaa-i Osmaniye, 1308). İkincisi 1975 yılında hazırladığı eserini 1980'de 1001 Temel Eser arasında neşreden Vahit Çabuk'a aittir (*Divan-ı Muhibbi*, Kanuni Sultan Süleyman'ın Şiirleri I-II-III). Bu baskı Millet Kütüphanesi Ali Emiri yazmaları arasında bulunan üç adet Kanuni Divanı'nın (392, 393 ve 394) eski harfli basma ile karşılaştırılmasıyla hazırlanmıştır. Son eser ise doktora tezini “Muhibbi Divanı” adıyla yayınlayan Coşkun Ak'a aittir (İzahlı metin-Kanuni Sultan Süleyman, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987). Muhibbi'nin Farsça Divanı da tercümesi ile birlikte Coşkun Ak tarafından yayınlanmıştır (1995). Kanuni Sultan Süleyman'ın bazı şiirlerinin İngilizce tercümeleri kitap haline getirilmiştir. Bkz. Talat S. Halman, *Süleyman the Magnificent Poet*, İstanbul, 1987.

9 Mehmet Çavuşoğlu, “Baki”, *DİA*, c. IV, s. 537.

10 Merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Süleymân Han aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân hazretleri, merhûm Mîr-âhûr Ferhâd Ağa'dan dahi hak istimâ'umdur ki “Pâdişâhlığumun birkaç yerinde hazz-ı vâfirûm vardır, biri de Abdülbâkî Efendi gibi bir tâb-ı pâk ve cevâhir-zâtı bulup çıkarup, kadr u kıymet virdüğümdür” dirler imiş. Selânîkî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânîkî*, c. II, haz. Mehmet İpşirli, Ankara, 1999, s. 858.

11 “Mülâzemet kanununa aykırı olarak Kanunî Sultan Süleyman, kendisine güzel kasideler takdimiyle teveccühünü kazanmış olan Şair Baki'yi sıra bekletmeden mülâzım defterine

Kanuni Sultan Süleyman, şaire şiirlerini gönderip fikrini de öğrenmekten kaçınmazdı.¹² Bahsettiğimiz mektup bu ilişkinin önemli belgelerindedir.¹³ Üslubu son derece sade olan mektubun üst kısmında, padişahın kâtiplerinden olduğu anlaşılan birinin mektubun içeriğinden bahseden tanıtım yazısı bulunmaktadır. Şairin sultana hitap cümleleriyle başlayan mektup, yazılma sebebiyle devam eder. Baki padişahın iki gazelinin eline ulaştığından ve bunlardan birine iki nazire söylediğinden bahseder. Padişahın bu gazelinin bütün beyitlerinin başta matla ve makta beyitleri olmak üzere eşi yazılamayacak derecede güzel olduğunu açıklayan şair, özellikle “Eğrilik olsa ‘aceb mi kâfirî mihrâbda” mısraının bulunduğu beytini zikreder. Şaire göre bu beyit yüksek seviyedeki şairlik yeteneğinin ürünüdür ve ona nazire söylemek mümkün değildir. Yaşadığı zamana kadar İran ve Osmanlı şairleri mihrap ile ilgili pek çok beyit söylenmiştir, fakat hiç birisinde bu beyit kadar “tasarruf-ı hâs” bulunmaz. Okuduğu bütün divanlar ve şiirler arasında bu beyitteki kadar ince manaya rastlamadığına Allah’ı şahit gösteren Baki, dua kısmı ile sözlerini bitirir.¹⁴ Şair, derkenar kısmında neden iki nazire söylediğini de “Yenilen

kaydettirerek bir sene sonra 971 (1563 M.)’de yirmi beş akçe ile Hâşiye-i tecriid müderrisliğine tayinini irade etmiştir. Halbuki Ruznamçe-i hümayunda kayıtlı olup nevbet bekleyen mülâzımlar varken bir medrese talebesinin iki sene içine mülâzım ve arkasından da müderris olmasının doğru olmadığını Rumeli kazaskeri Hâmid Efendi arz ile itiraz etmiş ise de Pâdişah kati olarak emredince Baki Efendi 971 Şevval (1564 Mayıs)’de otuz akçe ile Silivri’de Pirî Paşa medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir.” İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara, 1988, s. 46.

12

13

14

Talat S. Halman, *a.g.e.*, s.19.

Kanuni Sultan Süleyman’ın Baki’ye olan bu ilgisi bazı arkadaşlarının onu kıskanmasına yol açmıştır. Bkz. Sabahattin Küçük, “Çağdaş ve Arkadaşı Nev’î’nin Gözüyle Şairler Sultanı Baki”, *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul, 1985, s. 215-222.

Sultânüm hazretlerinin hâk-i cenâb-ı sa’âdet-nisâblarına çihre-i huzû’-ı mevzû’-ı kılınup ed’iyye-i izdiyâd u ‘ömr ü devlet-i rûz-efzûnları kemâyenbağî edâ ve ifâ olınduktan’ soñıra ma’rûz-ı bende-i bî-mikdâr oldur ki devletlü ve sa’âdetlü padişah hazretleriniñ bu câniblere iki dane mümtâz ve müstesnâ gazel-i şerifleri vârid olup bu bende-i hakîr ‘acz ü kusûr üzre bir danesine iki nazîre dimek müyesser oldı. Hak budur ki gazel-i şerifüñ eger matla’ı ve eger makta’ı eger sâ’ir ebyât-ı şerîfesi bî-misl ü bî-hemtâ vâkî’ olugından gayrı husûsâ “Eğrilik olsa ‘aceb mi kâfirî mihrâbda” beyt-i şerifi Vallâhü’l-‘azim bir mertebe ser-âmed beyittir ki aslâ nazîri mümkün degüldür. Bunca zamândur ki eger şu’ârâ-yı ‘Acem eger şu’ârâ-yı Rum mihrâba müte’allick nice sözler söylemişlerdür, kat’â birisininüñ hâtırına bunuñ gibi tasarruf-ı hâs gelmemişdür. Bu kadar devâvîn tasaffuh idüp bunca eş’âr tettebbu’ itdüm Hakk ‘alîm ü dânadur ki bu dakîka-i enîkayı şimdî gördüm. Hakk subhânehu ve ta’âlâ sa’âdetlü pâdişâh hazretleriniñ ‘ömr ü devletlerin ziyâde kılup müdâvât-ı dünyeviyye ve uhreviyyelerin ber-âverde-i ber-hayr

oyuna doymaz” darb-ı meseliyle açıklamakta, kendisinin şiir kabiliyetinin padişah ile karşılaştırılamayacak kadar zayıf olduğunu belirtmektedir.¹⁵ Mektupta zikredilen mısraın bulunduğu gazel Kanuni Sultan Süleyman’ın kendi hattıyla yazdığı divanında yer almaktadır:¹⁶

*Hîç revâ mudur dilâ sen böyle cây-ı âbda
‘Ömr zâyi’ eyleyüp bir dem kalasın hâbda*

*Ah kim deryâ-yı eşkümde bu çeşmüm merdümi
Sanasın geçfidür durmaz döner girdâbda*

*Âfütâb-ı hüsnüne baksam gözüm pür-âb olur
Dostum bir hassadur bu mihr-i âlem-tâbda*

*Deyr-i hüsnünde gören bakışların kec-râ didi
Egrilik olsa ‘aceb mi kâfirî mihrâbda*

*Ey Muhibbî ‘ışk bir gevherdür eksük olmasun
Kıymetin bilür anun yok kimse şeyh ü şâbda*

Kanuni Sultan Süleyman tarafından yazıldığı belirtilen ve “Egrilik olsa ‘aceb mi kâfirî mihrâbda” mısraının bulunduğu bir başka gazel daha vardır.¹⁷

eyleye. Bi-fazlihi ve ihsânihi celle zikrehu. Bâkî hemîşe zât-ı şerîf-i melek-hisâl mamrûn-ı bi-hıfz u himâyet-i zi’l-celâl-innehu ra’ûfün bi’l-‘ibâd min ‘abdîl’-fakîr Bâkî-yi’l-hakîr

15 Eger niçün iki nazîre didüñ diyü su’âl buyrulırsa meşhûr meseldür “Yeñilen oyuna toymaz” dirlir. Bir ma’külce beyt düşe bolay ki diyü bulsam bir kaç dahi söyledüm. Ammâ kande müyesser olur ki benim gibi hakîr ol tabaka şi’r-i şerîfe nazîre dimege kâdir ola. Hemân yed-i taklîd-i mahzdur ki olunur.

16 *Divan-ı Muhibbi*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1132, vr. 50a.

17 *Ruhlaruñ ‘aksi şehâ bu çeşm-i pür-hun-âbda
Berg-i güldür güyyâ düşmüş şarâb-ı nâbda*

*Kadd ü refîârûñ su içre görüp serv-i sehî
Bir dahi görem diyü turur kenâr-ı âbda*

*Togrî sandum kaşlaruña karşı ben kıldum namâz
Egrilik olsa ‘aceb mi kâfirî mihrâbda*

Pervane Beg Mecmuası'nda¹⁸ yer alan bu gazelin Tâcizâde Câfer Çelebi'nin bir gazeline yazılmış nazire olduğu kaydedilmektedir.¹⁹ Aslında Kanuni Câfer Çelebi'nin gazeline iki nazire yazmıştır.²⁰ Yine Pervane Beg Mecmuası'nda

*Sînemi çâk itse tañ mı ol hilâl-ebri benüm
Anca sîne çâk olur çün tîg-i âteş-tâbda*

*Halkı uyutmazsa efgânı Muhibbînüñ ne tañ
Korkar andan ol mehi bir kimse göre hâbda*

18 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat 406, vr. 516a-b. Bu gazel ile Baki'nin bir naziresi (g. 450) arasında benzerlikler olmasına rağmen, Muhibbi'nin müellif hattı nüshasında bulunan gazeli zemin şiir olarak kabul edilmiştir.

19 Sünbülüñ 'aksın gören dir çeşme-i hûn-âbda
Deste-i reyhândurur câm-ı şarâb-ı nâbda

*Gamzesinüñ tîgî hûn-âlûd olduğın görüp
Eksük olmaz hûn dem-â-dem hançer-i kassâbda*

*Hatt-haddüñ devridür sâkî lebüñ câmunı sun
Bâde nûşî hoş olur çünkim şeb-i mehtâbda*

*Çeşm ü ebrûñuñ hayâli ile her demde imâm
Mest-i lâ-ya'kil durur gamzeñ gibi mihrâbda*

*Âsitânuñda rakîbi tutma Caîferden 'azîz
Kim ol andan kem degildür dostum her bâbda*

Bu gazel İsmail Erünsal tarafından yayınlanan Tâcizâde Câfer Çelebi Divanı'nda da -bazı nüsha farkları ile- bulunmaktadır. *The Life and Works of Tâci-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of His Dîvân*, İstanbul, 1983, s. 383.

20 *Lufla dilber didi gördüñ mi beni hâbda
Didüm ey ârâm-ı cânım 'âşık oldum hâbda*

*Gözlerim yaşına gark oldum bu rûy-ı zerdle
Gâyâyâ nilûferüm kaldum miyân-ı âbda*

*Remz-i 'aşkı sorma Mecnûna kim ol dîvânedür
Baña sor 'işkuñ kitâbın okurum her bâbda*

*Sâgar-ı çeşmüñde ruhsârûñ hayâli ey sanem
Tâze gül yapragıdur sankim şarâb-ı nâbda*

*Kaddümi tolâb idüp eşkin Muhibbî cûy ider
Çeşmi anuñ kûzelerdür yer yer ol tolâbda*

derkenarda yer alan Muhibbi'nin gazellerine yazılmış iki nazire daha mevcuttur. Bunları söyleyen şairler ise Süruri ve Gaffaridir.²¹

Baki Divanı'nda²² bu mektupta bahsedilen nazireler olabilecek iki gazel bulunmaktadır.²³

*Dâne dâne ol 'araklar turra-i pür-tâbda
Katre katre jalelerdür sünbül-i sîr-âbda*

*Rûy-ı zerdi göz yaşı gerd-i riyâdan sâf ider
Zer bilürsin gull u gışdan pâk olur tîz-âbda*

21 **Nazire-i Süruri**

*Şemse-i zer kim yazılmış tîg-i âteş-tâbda
Sanki nîlüfer durur yetmiş miyân-ı âbda*

*Tîr-i gamzeñ yirleridür ey kemân ebrû senüñ
Her ser-i mâ görünür bu sîne-i ahhâbda*

*Okurum her bâbdan yazup kitâb-ı 'aşkuñı
Sürh-i eşküim reñgi olsa tañ mudur her bâbda*

*Bahr-i eşküimde hayâl-i çeşmi ol dürdânenüñ
Beñzer ol geştîye kim kalmış ola girdâbda*

*Ey Surûrî düşünde dahi göremez hakka yakîn
Zâhidüñ 'ömri 'abes geçdi dirîgâ hâbda*

Nazire-i Gaffari

*Nice gördüm yârümi bîdârlıkda hâbda
Kim gözümüñ gitdi nûri gelmez oldu hâbda*

*Rûy-ı zerdümlle gözüm yaşına gark oldum meded
Berg-i nîlüfer gibi kaldum miyân-ı âbda*

*Mihr-i 'âlem-tâbdır sûret viren dilberlere
Tâb-ı mihr olmasa reng olmaz gül-i sîrâbda*

*Bir zamâna kalmışuz kim kimse 'âşık olmasun
Ne vefâ dilberde kaldı ne safâ ashâbda*

*Eşküni cûy vü kaddin Gaffârî tolab eylemiş
Kûzelerdür aña yir yir çeşmi ol tolabda*

22 Sabahattin Küçük, *Baki Divanı*, Tenkitli Basım, Ankara, 1994.

23 Aslında aynı kafiyede söylenmiş üçüncü bir gazel vardır ama, onun vezni farklıdır. Bkz. Gazel 469.

*Gör visâlûñ gicesi şevk-ı derûnın 'âşıkunñ
Seyr-i deryâ hûb olur cânâ şeb-i meh-tâbda*

*Jâlelerdür lâle-i sır-âba düşmiş gûyiyâ
Dürr-i dendânuñ hayâli çeşm-i pür-hûn-âbda*

*Çün teb-i 'aşkıyla yâruñ Bâkıyâ sûzân degül
Bu harâretler nedür hûrşid-i 'âlem-tâbda²⁴*

*Sâkıyâ şevk-ı ruhuñ câm-ı şarâb-ı nâbda
'Aks-i mâh-ı 'âlem-ârâdur miyân-ı âbda*

*Agzın içre ey letâfet gül-sitâni ol zebân
Kırmızı gül yapragıdur gonca-i sır-âbda*

*Kaşuñ üzre târ-ı mîyuñla cebînuñ gördiler
Nûrdan kandil asılmış sandılar mihrâbda*

*Berk-i âh-ı sûz-nâk içre şirâr-ı nâr-ı dil
Zer-nişân hatdur görünür tîg-i âteş-tâbda*

*İhtiyârı yok kapuñda âh u efgân itmege
Pâdişâhum Bâkıyi ma'zûr tut ol bâbda²⁵*

Baki mektubunda Kanuni'nin gazelinde en çok mihrap ile ilgili kısmını beğendiğini ifade ediyor. Kendisi de gazellerinden birinde Muhibbi gibi mihrap kelimesini kullanıyor. Mihrap, camilerde, kible yönünü gösteren ve namaz sırasında imamın durduğu yerdir. Üst kısmı kemerlidir ve burada bir kitabe yer alır. Eski şairlerimiz sevgilinin kaşlarını mihraba benzetmişlerdir.²⁶ Bunun

24 Baki Divanı, g.442, s. 374.

25 Baki Divanı, g. 450, s. 378-379.

26 *Sufilerin insanı kutsal sayışta ileri gidenleri, Alevi ve Bektaşiler yüze ve bilhassa iki kaş arasına da mihrap derler. Pir Sultan Abdal bir nefesindeki*

*Benim uzun boylu serv ü çinarım
Yüreğime bir od düştü yanarım*

sebebi namaz kılanların kibleye yönelmesi gibi, kendilerinin de sürekli sevgilinin yüzünü görmek istemeleridir. Bu benzetmenin önemli sebeplerinden birisi sevgilinin kaşının mihrap kemerî gibi kavisli şeklindedir.

*Tâk-ı ebrû-yı nigârı görelî ey Bâkî
Ser-fürû kılmadı 'aşk ehli dahı mihrâba*

Baki bu beytinde aşk ehlinin sevgilinin mihraba benzeyen kaşının kemerini gördükten sonra artık kibleye yönelip namaz kılmadıklarını ifade etmektedir. Bunun sebebi gördükleri karşısında akıllarını kaybedecek kadar kendinden geçmeleri olabilir.

“Kâfirî mihrap”, camiye çevrilen kiliselerin eski mihrabıdır.²⁷ Kiliselerin mihraba benzeyen kısımları doğuyu gösterdiği için, cami haline getirilen bu mekânlara kibleyi gösteren yeni mihraplar eklenirdi. Eğer yeni mihrap yapılmazsa, namaz kılarken biraz yana (=sağa) dönülürdü.²⁸ Aşağıdaki beyitte Vasfî bu duruma dikkat çekmiştir:

*Kaşların ben doğru sandım secde kıldım sehv imiş
K'eğrilik olmamağ olmaz kâfirî mihrâbda²⁹*

Şair, camiye çevrilen kilise mihrabına yönelip namaz kılan kişinin yanılacağını ifade etmektedir. Fakat aynı zamanda sevgiliye gösterdiği ilginin de ne kadar yanlış olduğunu söylüyor.

*Bir sanem sevmiş Hayâlî kible edinmiş yüzün
Bir ser-âmed kâfirî mihrâb kaşî var imiş³⁰*

Kiblem sensin yüzüm sana dönerim

Mihrâbımdır kaşlarının arası

Dörlüğünde bu kanaati dile getirmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İstanbul, 1977, s. 234.

- 27 Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, İstanbul, MEB, 1996, s. 320; Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, YKY, İstanbul, 1999, s. 209.
- 28 Ahmet Talat Onay, a.y.
- 29 Ben kaşlarını doğru sandım ve (ona karşı) secde ettim, fakat bu yanlışmış. Çünkü kâfirî mihrapta eğriliğin olmaması imkânsızdır.
- 30 Hayali put gibi güzel birini sevmiş, onun yüzünü kible edinmiş. Onun mükemmel (tarzda inşa edilmiş) kâfirî mihrap (gibi) kaş varmış.

Hayali'nin bahsettiği mihrabın itina ile inşa edilen bir sanat eseri olduğunu söyleyebiliriz. Şair, bu mihraba benzeyen kaşın sahibi sevgilisinden "sanem" adıyla bahsetmektedir. Bu kelime put anlamına gelmekle birlikte, bu beyitte kiliselerde bulunan "ikona" anlamında kullanıldığını tahmin edebiliriz.

*Kaşlaruñ üzre perîşân it mutarrâ turreñi
Kim çelîpâlar yiridiür kâfirî mihrâblar³¹*

Câfer Çelebi de kilise mihrapları üzerinde saçların bulunduğunu ima ettiği bu beyitte sevgilisinden saçlarını, mihraba benzeyen saçlarının üzerine dağıtmasını istemektedir. Eğri olan kaşın üzerine dikey gelecek saç, tam bir saç görüntüsü verecektir. Buradaki ifadeyi iki şekilde yorumlayabiliriz. Bahsedilen yer halen kilise olabilir. Yahut eskiden kilise olan caminin eski mihrabının üzerinde eski bezemelerin izi kaldığı anlaşılabilir.

*Deyr-i hüsnünde gören bakışların kec-râ didi
Egrilik olsa 'aceb mi kâfirî mihrâbda³²*

Muhibbi (Kanuni Sultan Süleyman)'nin gazelinde yer alan bu beyitteki sevgilinin güzelliği kiliseye benzetilmiştir. Bu sebeple onun, şaire kilise mihrapları gibi eğri bakmasına şaşılmaz. Eğri kelimesi Türkçe'de hem düzgün olmayan (= bugünkü anlamda eğri), hem de kötü, fena anlamlarına gelir. Muhibbi bu beyitte kendisine bir kere bile sevgi ile bakmayan, yan bakışlarla aşağılayan sevgilinin durumunu tasvir etmiştir. Yukarıdaki bütün beyitler dikkatle okunduğunda, bahsedilen sevgililerin gayrimüslim oldukları tahmin edilebilir. Bu beyitte de sevgilinin güzelliğinin kiliseye benzetilmesi bu ihtimali akla getirmektedir. Bu beyti çok beğendiğini ısrarla ifade eden Baki nazirelerinde 'mihrap' kelimesine bir kere yer verir:

*Kaşuñ üzre târ-ı mâyuñla cebînün gördiler
Nûrdan kandil asılmış sandılar mihrâbda³³*

31 Güzel kokulu perçemini saçlarının üzerine dağıt, çünkü kâfir mihraplarında saçlar bulunur.

32 Güzelliğinin kilisesinde ters bakışlarını gören "Kilise mihrabında eğrilik olsa buna şaşılır mı?" dedi.

33 Kaşın üzerindeki saçının ipi ile (parlak) alnını gördüler, mihraba nurdan kandil asılmış sandılar.

Baki de sevgilinin kaşını mihraba benzetmektedir. Onun kaşının üzerine dökülmüş olan saçları, kandil asmak için kullanılan iplerdir. Bu iplerin tuttuğu belirtilen kandil ise sevgilinin nur saçan alndır.

“Sözlükte “örtmek, gizlemek; nankörlük etmek” gibi manalara gelen küfür, terim olarak genellikle “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak” diye tanımlanır. Küfrü benimseyene “fitrî yeteneğini köreltip örten” anlamında kâfir denir”³⁴ Işık anlamına gelen “nûr” ise Allah’ın isimlerinden birisidir. Nur, “Allah’ın kalbe tecelli eden nurlarının yüze yansıdığı şeklindeki bir inanç sebebiyle yüzden akseder.”³⁵ Muhibbi’ye nazire olarak yazıldığını düşündüğümüz bu beyitte Baki, “küfür” kelimesi yerine “nûr” sözcüğünü kullanmayı tercih etmiştir. Muhibbi’nin güzelliği kiliseye benzetmesine karşılık, Baki cami mihrabından söz etmektedir ki burada eğriliğe yer yoktur. Şair beyitte “deyr, kec-râ, egrilik, kâfir” kelimelerinin hiç birisine yer vermemiştir. “Târ” kelimesi, karanlık, saç, ip gibi anlamlarının tamamı kastedilerek kullanılmıştır. Eski şiirimizde siyah zaman zaman “küfür”, nur ise “iman” anlamlarına gelir. Baki’nin beytindeki “târ” yani sevgilinin saçı da siyahtır, fakat bu siyahlık sadece camiye aydınlatmak için mihrabın üzerine asılmış bulunan kandilin iplerinde bulunmaktadır. Sonuç olarak Muhibbi’nin beytine siyah renk hakim olmakla birlikte, Baki aydınlığı tercih etmiştir. Muhibbi kilise ve “eğri” mihrabından söz ederken, Baki üzerinde nurdan kandil asılmış cami mihrabını tasvir etmektedir. Baki’nin bu ifadeleri seçmesinin sebebinin bu beytin bulunduğu gazeli padişaha nazire olarak sunmak üzere yazmış olmasından kaynaklandığını düşünebiliriz. Ayrıca, gazelin son beytinde “Padişahım! Kapında ah vah ettiği için Bakiyi mazur gör, çünkü bu onun elinde olan bir durum değildir” hitabına da dikkat edersek, bu beyitte anlatılan, alnı nurlar saçan kişinin padişah olabileceğini de söyleyebiliriz.

Kaynaklar

- Ak, Coşkun; *Muhibbi Divanı*, İzahlı metin-Kanuni Sultan Süleyman, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987.
- Aktaş, Hasan; “Nazirecilik Geleneği ve Çağdaş şiirimizin Ufukları”, *Hece*, Türk Şiiri Özel Sayısı, 53/54/55. Mayıs/Haziran/Temmuz, 2001, s. 282-294;

³⁴ Mustafa Sinanoğlu, “Küfür”, *DİA*, c. XXVI, s. 533-534.

³⁵ Ahmet Atillâ Şentürk, *a.g.e.*, s. 90.

- Akün, Ömer Faruk; "Divan Edebiyatı", *DİA*, c. IX, s. 389-427.
- Banarlı, Nihad Sami; *Mevlid ve Mevlid'de Millî Çizgiler*, İstanbul, 1962.
- Çabuk, Vahit; *Divan-ı Muhibbî, Kanuni Sultan Süleyman'ın Şiirleri I-II-III 1001 Temel Eser*, İstanbul, 1980.
- Çavuşoğlu, Mehmet; "Baki", *DİA*, c. IV, s. 537-540.
- Erünsal, İsmail; *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of His Divân*, İstanbul, 1983.
- Gökay, Orhan Şaik; "Tanzimat Dönemine Değin Mektup", *Türk Dili, Mektup Özel Sayısı*, c. XXX, sayı 274-279, 1974, s. 16-87.
- Gölpınarlı, Abdülbaki; *Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, 1977.
- Güleç, İsmail; "Bahrü'l-Ma'ârifde Geçen Edebiyat Terimleri", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, 1997.
- Halman, Talat S.; *Süleyman the Magnificent Poet*, İstanbul, 1987.
- Karahan, Abdülkadir; "Hafız'ın Klâsik Türk Edebiyatına Tesiri ve Ona Yazılan Nazireler", *Sandoz Bülteni*, 1988, yıl 8, sayı 32, s. 10-19.
- Köksal, M. Fatih; "Nazire Kavramı ve Klâsik Türk Şiirinde Nazire Yazıcılığı", *Diriözler Armağanı*, Ankara, 2003, s. 215-290.
- Küçük, Sabahattin; *Baki Divanı*, Tenkitli Basım, Ankara, 1994.
- Küçük, Sabahattin; "Baki'ye Dair Notlar", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, c. I, sayı 1, 1987, s. 147-156.
- Küçük, Sabahattin; "Çağdaş ve Arkadaş Nev'i'nin Gözüyle Şairler Sultanı Baki", *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul, 1985, s.215-222.
- Muhibbi, *Divan-ı Muhibbi*, Dersaadet, Matbaa-i Osmaniye, 1308.
- Muhibbi, *Divan-ı Muhibbi*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1132.
- Onay, Ahmet Talat; *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, İstanbul,MEB, 1996.
- Orgun, Zarf; "Şair Baki Hakkında", *Yeni Tarih Dergisi*, Nisan 1957, sayı 4, sayfa 108-109.
- Pervane Beg Mecmuası*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat 406.
- Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, c. II, haz. Mehmet İpşirli, Ankara, 1999.
- Sinanoğlu, Mustafa; "Küfür", *DİA*, c. XXVI, s. 533-534.
- Şentürk, Ahmet Atillâ; *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, YKY, İstanbul, 1999, s. 209.
- Şentürk, Ahmet Atillâ ve Kartal, Ahmet; *Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2004.
- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 6687.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara, 1988.